

СПЕЦИФИКА НА ИНДИВИДУАЛНО- ЛИЧНОСТНИТЕ ИЗЯВИ НА СТУДЕНТИ - МУЗИКАЛНИ ПЕДАГОЗИ В ПРОФЕСИОНАЛНАТА ИМ ПОДГОТОВКА

Пелагия Векилова
Божанка Моцинова

В редица педагогически и психологически изследвания се анализират проблемите, свързани с индивидуализацията и диференциацията на обучението по музикалните дисциплини на студентите – музикални педагози. Индивидуалните прояви на младите хора са много тясно свързани с музикално-педагогическите им способности.

Изучаването на индивидуалните различия води началото си от трудовете на известни психолози и психиатри (Емил Крепелин, Уилям Менингер, Франсис Галтън, Луис Търман и др.) получава развитие в частни научни изследвания по конкретни особености и способности. Особен интерес предизвиква изследването на музикално-педагогическите способности (Б. М. Тепло, Медяников и др.)

При разглеждане единствено на резултативната страна на обучението на музиканта педагог, конкретният многообразен материал, който идва от всекидневната индивидуална работа се оказва по-малко достъпен за формален анализ.

Според нас по-оптимално е съчетаването на количествен и качествен подход към проблема за изследване на индивидуално-личностните особености на бъдещите учители по музика, с използване на по-точни и обективни методи за диагностика на тези особености.

Задача на настоящото изследване е с използването на психо-физиологически, психологически и педагогически методи и статистически данни да се изследват студенти от специалността Педагогика на обучението по музика. Основното е да се сравнят резултатите от обучението по специалните музикални дисциплини с данните, получени от индивидуално-личностната диагностика.

При избора на методики се имат предвид резултатите, получени при изучаването на индивидуално-типичните особености на студентите. Предполага се, че методиките, адресирани в по-голямата си част към физиологични характеристики (нейродинамика), ще помогнат да се определят тези показатели, които се отнасят по-скоро към природните пред-

поставки за резултатността на музикално-педагогическата дейност на студентите, а психологическите методики и специално създадения музикален тест – към характеристиката на техните музикално-педагогическо особености, проявяващи се в различните етапи на обучение.

Една от основните физиологически методики, използва в изследването, е методиката, предложена от Д. Кимура за дихотично прослушване – едновременно в двете уши се подават две различни равностойни думи. Изпитваният трябва да запомни тези думи и да ги произнесе. Ако получените резултати са по-добри при възпроизвеждане на думите, транслирани в дясното ухо, това говори за доминиране на лявото полукълбо, а когато по-добрите резултати са при лявото ухо – тогава доми-

нира дясното полукълбо. В ролята на количествен показател за асиметрия се използва КПУ – коефициент на дясното ухо. Положителните значения на този коефициент говорят за доминиране на лявото полукълбо, а отрицателните – за дясното полукълбо.

Лабилност – инертност на нервната система се определя с помощта на темпо-теста и неговите двигателни варианти – оптимално и максимално темпо (9).

Показателите, получени с помощта на тези методики, са обединени под общото название *нейродинамически особености*.

Отчитането на индивидуалноличностните и психологически особености на студентите се осъществи с помощта на въпросника на Р.Б. Кеттелл (вж. таблицата).

Фактори на Кеттелл и на нейродинамиката, които са от значение при различните етапи на работа над музикалното произведение

НЕЙРОДИНАМИКА				ФАКТОРИ НА КЕТТЕЛЛ			
1	2	3	4	1	2	3	4
Произведение	Работа	Изпълнение	Стил	Произведение	Работа	Изпълнение	Стил
Лабилност Л Инертност Л Активност (сила на възбуждане +) СВ+ Резистивност (сила на възбуждане -) СВ- Намалена подвижност П- Възбуда У+ Затормосяване У-	Лабилност Л Инертност И	Лабилност Л Инертност Л Съръхподвижност П+ Асиметрия – симетрия на слухово-речевы функции КПУ	Лабилност Л	Огъивчивост А+ Безучастност А- Устойчивост към стрес Н+ Зависена самооценка Л+ Реалистична самооценка Л- Мечтателност М+ Практичност	Огъивчивост А+ Безучастност А- Устойчивост към стрес Н+ Неустойчивост към стрес Н- Чувствителност П+ Зависена самооценка Л Мечтателност М+ Практичност М-	Огъивчивост А+ Властност Е+ Подчинение Е- Зависена самооценка Л+ Рационалност Н+ Наивност Н- Тревожност О+	Висока емоционална устойчивост С+ Ниска емоционална устойчивост С- Мечтателност М+ Практичност М- Рационалност Н+ Наивност Н-
				Независимост Q ₁ + Зависимост Q ₂ -	Напрегнатост Q ₄ +	Самоконтрол Q ₁ + Напрегнатост Q ₄ + Спокойствие Q ₅	Новаторство Q ₁ +

За изследване равнището на музикалността на студентите беше изготвен тест за диагностика на индивидуални изпълнителски и музикални особености в рамките на музикалната дейност при изследване на субективните трудности и постижения на всеки етап от процеса на обучението.

Показателите относно успешността на обучението са взети диференцирано с акцент върху специалните предмети (специален инструмент, хорово дирижиране, история на музиката) и предмети от психолого-педагогическия цикъл (педагогика и психология).

В изследването, проведено през 1998 – 2000 г. взеха участие 40 студенти от специалност Музикална педагогика при ВТУ “Св. св. Кирил и Методий”.

Практически всички използвани нейродинамически и психологически показатели, получени за дадена извадка, се корелират помежду си. С най-голям брой значими корелации изпъкват следните групи показатели:

- Нейродинамически -лабилност, която е положително свързана с коефициента на дясното ухо (КПУ);
- Психологически – общителност, емоционална устойчивост, оптимизъм, устойчивост към стрес, рационалност, склонност към новото, висок самоконтрол.

Лабилността е свързана с повечето от изброените черти, а две от тях положително се корелират с

КПУ. Това са отзивчивост и рационалност (А и N).

За съпоставка на експерименталните показатели на индивидуално-личностните различия на студентите с оценки от учебната дейност по учебните предмети, избрани главно от тези, които имат непосредствено отношение към професионалната компетентност на бъдещия музикант педагог: успеваемост по Музикален инструмент и Хорово дирижиране, успеваемост по Педагогика и Психология. В качеството на допълнителна музикална дисциплина беше взета История на музиката.

След проведения експеримент студентите, имащи по-високи темпови характеристики, както за лявата, така и за дясната ръка (при оптимално и максимално темпо), имат най-висока успеваемост почти по всички специални предмети, с изключение на дирижирането.

Интересно като факт е това, че показателите, с които са свързани положителните оценки по музикален инструмент, се отличават от тези, свързани с хоровото дирижиране. При обучението по музикален инструмент се оказва, че голямо значение има оптималното и максималното двигателно темпо (отново лабилност на нервната система). Тези съотношения напълно доказват ролята на метроритмичния усет, като важен компонент на музикалните способности (Б. М. Теплов, Н. А. Ветлугина, К. В. Тарасова).

При оценката по музикален инструмент от шестнадесетте фактора на Кеттелл най-важна се оказва връзката между фактор С (емоционална устойчивост) и фактор L (висока самооценка). Също така голямо значение имат и фактори F (оптимистичност), N (рационалност) и I (художествено възприятие).

Всички високи оценки по музикален инструмент и доминирането на лявото полукълбо за речта (КПУ), влизат в един фактор. Интересно е, че значението на управляващата и регулираща функция на речта се проявява още при специфичния подбор на педагозите музиканти.

Ясно е, че болшинството от студентите, не само бъдещи, но и вече действащи учители по музика, трябва да владеят, както музикални, така и словесни умения, за да предават знания за теорията и историята на музиката с помощта на словесни анотации, предизвикващи у учениците емоционален отклик към музикално произведение.

Както отбелязва Г. Г. Нейгхаус, учителят по музика трябва да бъде преди всичко "... неин разяснител и тълкувател. Особено това е необходимо при малките ученици, където учителят е длъжен не само да обясни съдържанието на произведението, не само да го зарази с неговия поетически образ, но и да даде на ученика подробен анализ на формата, на структурата като цяло и в детайли, на хармонията, мелодията и

полифонията. Накратко, той трябва да бъде едновременно и музикален историк, и теоретик, и учител по солфеж, хармония, контрапункт и пиано..." (8, с. 202).

С високия успех по хорово дирижиране са свързани следните черти: отзивчивост, общителност, висок самоконтрол. Необходимостта да се управляват учащите се по време на възпитателния процес и комуникативната дейност, изискват разбиране, отзивчивост и умение да водиш след себе си, т.е. педагогически умения.

Комуникативността и умението да се общува е важен елемент за хоровото дирижиране. Това условие се оказва по-важно от параметрите, които обуславят нивото на двигателните умения.

С оценките по педагогика и психология е свързано доминирането на лявото полукълбо на речта, двигателното темпо (оптимално и максимално, т.е. високата лабилност, преобладаваща възбуда, а от факторите на Кеттелл – висока емоционална устойчивост, чувствителност, рационалност. Също така и факторите: самоконтрол и напрегнатост.

Високите оценки по педагогика в голяма степен са свързани с отзивчивостта и чувствителността, емоционалността и устойчивостта към стреса. А успешното обучение по психология – с развит вербален интелект и висока самооценка.

Единствените черти, с които са силно свързани оценките по двата предмета са: общителност, оптимистичност и енергичност (фактор F). Най-вероятно тези черти са много важни в музикално-педагогическата и учебна дейност на тези студенти.

Значими корелации, характерни за дисциплината – история на музиката са сходни, от една страна, с получените при изследванията по музикален инструмент (това са положителните съотношения между успеха по този предмет и лабилността на нервната система) и от друга страна, с корелации, характерни за успешното обучение по психология (развито мислене, висока самооценка). Историята на музиката – курс лекции, също така и психологията, са изградени в значителна степен върху теоретически концепции и изискват знания по музикалния материал.

При определянето на начини за индивидуален подход в овладяването на музикалния инструмент, трябваше да се приложи качествен и количествен анализ на данните. Тук от голямо значение е информацията, получена от музикалния тест. Отговорите от теста и експерименталните данни ни дават възможност да разграничим четири етапа на работа над музикалното произведение:

- подбор на репертоар, на основата на предпочитание на едни или други части на музикалното произведение;

- процес на овладяване на музикалното произведение и неговото научаване;

- изпълнението му;
- отношение на изпълнителя към музикалния стил на произведението.

Според отговорите на всеки един от въпросите в теста, засягащи най-различни аспекти на изпълнителската дейност на студентите, вкусовете им, отношението им към тези или онези страни на музикалните произведения, се формираха три групи: две крайни и една средна. Сравнителният статистически анализ позволява да се отбележат тези индивидуално-личностни черти, които имат голямо значение на всеки един от етапите на работа над музикалното произведение в класа по музикален инструмент.

Предпочитанието на едно или друго музикално произведение е свързано с особеностите на нейродинамиката: почти всички нейни показатели влияят върху избора на произведенията, както за изпълнение, така и за слушане. Интересно е, че картината на разпределението на личностните фактори на различните етапи на работа върху музикалното произведение се оказва различна. Особено това се отнася към обобщените фактори от втория порядък. При избор на предпочитано произведение, като обобщаващ фактор, се явява факторът “зависимост – независимост”..., което свидетелства за зна-

чението на самото музикално произведение в системата на комуникацията “композитор – произведение – изпълнител – слушател”.

На етапа заучаване на музикалния текст изтъква голямото значение на лабилността – инертността. Иначе казано, в процеса на работа над музикалното произведение е необходимо да се съобразяваме с този скоростен фактор на висшата нервна дейност, още повече, че лабилността се разглежда в качеството на една от важните природни предпоставки на метроритъма. “Специфични” за този етап се оказаха много от факторите, отнасящи се към чертите на темперамента и характера. Ако се вземат под внимание само обобщените фактори от втория порядък, то това са напрегнатост и безпокойство, което трябва да се отчете от преподавателя.

На етапа на изпълнението на музикалното произведение отново се проявява значението на лабилността – инертността, а също така и на подвижността на нервната система в нейното положително значение. Влиянието на регулиращата функция на речта, определена с помощта на коефициента на дясното ухо – КПУ, е много съществено на този етап, което е доста логично, ако се има предвид, колко дезорганизиращо може да бъде сценичното и изпитното вълнение и доколко е важно преодоляването на това вълнение. Това се потвърждава на психологическо ниво

при разглеждането на обобщените фактори от втория порядък, обединени с понятието тревожност, в широкия смисъл на думата и неговото противоположно значение – спокойствие и висок самоконтрол.

Получените зависимости потвърждават и уточняват съществуващото в психологията разделяне на динамическите (формално-динамическите) и съдържателни особености на психиката.

Към динамическата страна на поведението най-често се отнасят индивидуалните особености на нейродинамиката, а личностните фактори дават възможност да се разглежда съдържателната страна на поведението, въпреки че използваните в настоящата работа психологически показатели говорят повече за особености на темперамента и характера и по-малко за основните личностни категории, в частност за насоченост на личността.

Динамическите особености в психическия живот на хората се проявяват в зависимост от това, как се формират техните умения и навици, как се усвояват знанията, въпреки че тяхното усвояване винаги е подчинено на някои общи закони. Получените в това изследване данни могат да конкретизират решения на някои от проблемите, възникващи по време на педагогическия процес. Един от ефективните начини е проблемното обучение и диференцираният подход към студентите, предпо-

читащи класика, романтизъм, барок или съвременен стил музика.

“Музикален стил – това е възникваща на определена историческа почва и свързана с определен мироглед система на музикално мислене, идейно-художествени концепции, образи и средства на тяхното въплъщение. По този начин, в понятието **стил** влизат и съдържанието, и средствата (формата) на музиката.. Понятието **стил** включва съдържателната система на средства и обрънатото към нея съдържание” (6, 18).

Понятието **музикален стил**, което е едно от фундаменталните понятия в изкуствознанието, в последно време привлича все по-голямо внимание на педагогическата наука. В това изследване се установи, че според опита на студентите и според учебната програма, съдържащи предимно класика, романтизъм, барок и съвременни музикални стилове, избраните за това изследване студенти се разделиха на четири основни групи в зависимост от предпочитаните стилове. подреждането на стиловете в текста, показва кои от тях са най-предпочитани. Така към класиката имат предпочитания най-голям брой студенти, а към съвременните музикални стилове – този брой е по-малък.

При съпоставянето на групите по измерените личностни особености се наблюдават следните статистически зависимости. По фактор Q_1 от въпросника на Кетгелл четвърта-

та група коренно се различава от другите три. Фактор Q_1 показва наклонности към новото или към проявата на консерватизъм, в зависимост от стойността на показателите. Студентите, предпочитащи съвременна музика, са склонни към новото и експериментите и на новото в поведението като цяло. Вероятно тази личностна особеност определя симпатии към музикални произведения, които още не са приети в обществено съзнание: една от студентките говори за любовта към съвременната музика с елементи на джаз, гротеска и пародия. Подобни репертоарни предпочитания могат да бъдат обяснени с желанието на студентите да осмислят музикалното произведение, без давлението на стереотипните оценки. Скептицизъм и критическо отношение, характерни за тази група, се потвърждават и с анализа на отговорите, получени на други музикални въпроси. При отговор на въпрос за идеал на музикант изпълнител повечето от студентите от четвъртата група отговарят, че нямат идеал или избягват конкретизацията. При определянето на собствената музикантска индивидуалност тези студенти посочват най-често като положително качество нестандартността при изпълнение на музикалното произведение и желание за импровизация.

Стремежът към новото, разнообразни интелектуални интереси, желание да бъдат добре и широко

информирани е свойствено за лицата с високи показатели за фактор Q_1 , проявили се и при съпоставянето на трета (тези, които предпочитат барокова музика) и четвърта група, при изучаването на чужди езици. Същото се отнася и за тези, които предпочитат съвременните музикални стилове.

Вероятно зависимостта между групите от студенти, които предпочитат романтизма (техните оценки клонят към високите стойности на фактор N) и бароковата група (с ниски стойности по този фактор), се обяснява отчасти с това, че студентите от третата група в своята художествена насоченост се ориентират към творчеството на Й. С. Бах, музиката на когото, покрай своята величественост и пищност, притежава естественост, простота и откритост, "... полифонична организация на мисленето..." (10, 101).

Разлика между първа (класицизъм) и втора група (романтизъм) се проявява по фактор M – "практичност – мечтателност". Психологическите особености на лицата с високи стойности на фактор M , склонността им към фантазии, към субективизъм, непрактичност са резултат на богат вътрешен живот. Това са студентите, предпочитащи романтизма.

За естетиката на този стил е свойствено именно противопоставянето на вътрешния живот наличността на художника и останалия свят –

"... възлението от страстното отрицание на действителността..." (10, 140).

Песимизмът, характерен за романтизма, намира отражение в много по-ниските стойности на фактор O , които показват студентите от втората група. Тези стойности говорят за тревожност, откъсване от реалността, чувство на безпомощност и неспособност да се справят с житейските проблеми.

За класицизма в голяма степен е свойствена обективността при отразяване цялостната картина на света и неговото многообразие. При апробирането студентите от първа група (класицизъм) демонстрираха такива психологически особености като зрялост, уравновесеност, трезвост при оценка на житейските проблеми (фактор M). Студентите от тази група, при съпоставяне с другите групи студенти (отдаващи предпочитания на романтизма и барока), са по-уравновесени, емоционално зрели, сериозни и реалистични, постоянни в своите планове и предпочитания (фактор C).

Вероятно тук намира отражение и това, че естетиката на определен художествен стил или направление е насочена към различните черти на личността. Това обстоятелство говори за необходимостта от диференциран подход в педагогическата работа с тези групи студенти над произведения от различни епохи и стилове, още повече, че програмата по музикално възпитание в общообра-

зователното училище (в което те ще работят като учители по музика) изисква владеене на всички пластове на музикалната култура.

При работата със студентите от четвърта група (съвременни музикални стилове) над произведения на класиците и романтиците и представители на бароковата епоха, преподавателят е длъжен да удовлетворява повишения интерес към новото, особено за тази група.

Що се касае до студентите с интереси към традиционната музика при работата с тях над съвременен репертоар, преподавателят трябва да се опре на изявата на общите закони на музикалната еволюция, на съвместното търсене на черти на приемственост, традиционализъм, съдържащи се и в ултрамодерните произведения.

При работата над музикалните произведения, принадлежащи на различни стилове и епохи, преподавателят е длъжен да отчита баланса между нагледните и словесни методи, които използва в педагогическата си работа с всеки студент. При подбора на метода за педагогическо въздействие на урока по музикален инструмент от голямо значение е, както показва изследването, нейродинамическата характеристика на студентите — тяхната лабилност или инертност. Така, по-инертните сту-

денти предпочитат метода “показ”, виждайки в това и начин за разкрепостяване на въображението в сферата на подсъзнателното. За тях преподавателският показ разширява арсенала от средства за достигане на целта, вече осъзната от студента: защото методът на показа е свързан не само с демонстрацията на звуковата картина, но и едновременно с демонстрация на изпълнителски похват, който може да ускори работата на студента в нейната репродуктивна част — овладяване на двигателната техника.

Изборът на вербалните методи от по-лабилните студенти и словесният анализ на музикалния текст, форма и драматургия на музикалното произведение най-вероятно компенсират своята недостатъчна осъзнатост и осмисленост на работата си над музикалното произведение, за неговото успешно овладяване.

Както показват резултатите от даденото изследване, техният количествен и качествен анализ способства за уточняване и задълбочаване “диагностиката” на индивидуално-типичните особености на студентите музикални педагози и обезпечават целесъобразно педагогическо въздействие, като допълват принципа за индивидуализация с конкретно съдържание.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Апраскина О.* К вопросу о диагностике музыкальных способностей: По страницам статей проф. Пауля Михеля (Германия) // Музыкальное воспитание в школе. Вып. II, М., 1976, 116–124.
2. *Арчажникова Л. Г.* На новом рубеже // Музыка в школе, 1986, № 4, 14–18.
3. *Блейхер, В. М., Л. Ф. Бурлачук.* Психологическая диагностика интеллекта и личности. Киев, 1978, 141 с.
4. *Кабардов М. К., М. А. Матова.* Межполушарная асимметрия и вербальные и невербальные компоненты познавательных способностей // Вопр. психол, 1988, № 6, 108–115.
5. *Кок Е. П., В. С. Кочергина, Л. В. Якушева.* Определение доминантности полушарий методом дихотического прослушивания // Журнал высшей нервной деятельности. 1971, Т. 21, Вып. 5, 1012–1017.
6. *Мазель Л. А.* Строение музыкальных произведений. М., 1986, 528 с.
7. *Марищук, В. Л., Ю. М. Блудов.* Методики психодиагностики в спорте. М., 1984, 191 с.
8. *Нейгауз Г. Г.* Об искусстве фортепианной игры. М., 1961, 318 с.
9. *Пантелеева Т. А., Н. Ф. Шляхта.* К исследованию генотипической детерминированности некоторых показателей лабиальности нервных процессов. Проблемы генетической психофизиологии человека. М., 1978, 127 – 136.
10. *Яворский Б. Л.* Избранные труды. Т. II, Часть I, М., 1987, 366 с.
11. *Kitura D.* Cerebral dominance and the perception of verbal stimuli // *Canad. J. Psychol.* 1061. 15 (3). P. 166–171.
12. *Strelau, J.* Temperament, personality, activity. London, etc.: Academic Press, 1983, 375 p.

SPECIFICS OF PERSONAL CHARACTERISTIC OF STUDENTS – MUSICAL-PEDAGOGS FOR THEIR PROFESIONAL DEGREE

PELAGIA VEKILOVA

Summary

This study has for subject using of psychophysiological, psychological and pedagogical methods to examine for personal characteristics of students studying “Pedagogy of music”. Basic moment is choosing the method for examination personal differences of students. This method helps to understand characteristic of personalities and different ways to influence their pedagogical study.